

Mladi i socijalna pravda

DAMIR LJUBOTINA

Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni članak

UDK: 364:316.6-053.6

Primljeno: lipanj 2003.

Na uzorku od 1737 učenika osnovnih i srednjih škola, te studenata primijenjen je Upitnik percepcije socijalne pravednosti. Faktorska analiza 14 tvrdnji rezultirala je s tri neovisne dimenzije percepcije socijalne (ne)nepravde: «nejednakost članova pred zakonom», «opća neravnopravnost članova društva», te «toleriranje devijantnih ponašanja». Rezultati ukazuju da značajan broj mladih različite aspekte ispitivanih društvenih odnosa percipira nepravедnim. Općenito nepravедnim društvo smatra 49,7% učenika osnovnih škola, 73,8% srednjoškolaca, te 77,2% studenata. Od pojedinih oblika društvene nepravde mladi najviše uočavaju neopravđano bogaćenje pojedinaca, izostanak društvene reakcije na gospodarski kriminal, te nedovoljnu brigu za siromašne i umirovljenike. Više od dvije trećine ispitanika smatra da u Hrvatskoj svi ljudi nemaju jednake šanse da ostvare svoje želje i ciljeve. Utvrđeno je da se percepcija socijalne nepravde povećava u funkciji dobi, odnosno s povećanjem stupnja obrazovanja, pri čemu učenici osnovnih škola percipiraju manju socijalnu nepravdu od učenika srednjih škola i studenata.

Ključne riječi: percepcija socijalne nepravde, mladi.

UVOD

Za članove neke socijalne zajednice od posebnog je značaja da tu zajednicu doživljavaju pravednom. Osobito je to važno za mlade koji kroz socijalizaciju i različite oblike socijalnih interakcija izgrađuju sustav vrijednosti, te oblikuju svoja ponašanja i interese prema postojećim socijalnim modelima.

Izučavanjem i definiranjem pravde bave se različite discipline poput filozofije, sociologije, političkih znanosti, prava, ekonomije i psihologije. U ovom radu naš ćemo interes usmjeriti na psihološke

aspekte doživljaja socijalne pravde s naglaskom na doživljaj socijalne pravde kod mladih.

Pojam pravde u uskoj je vezi s pojmom prava, a oba koncepta imaju za opći cilj zaštitu jednakosti među ljudima, što predstavlja jedan od općih ideala u reguliranju odnosa unutar socijalne zajednice. U nekim slučajevima se «opća pravda» definira kao zahtjev «da svatko dobije ono što mu pripada» (*Sociološki leksikon*, 1980.), pri čemu je važno da su svi sudionici imali jednaku početnu šansu. Pojam «socijalna pravda» prvi put koristi

---

* Damir Ljubotina, Filozofski fakultet, Lučićeva 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska, dljuboti@ffzg.hr
Damir Ljubotina, Faculty of Philosophy, Lučićeva 3, 10 000 Zagreb, Croatia, dljuboti@ffzg.hr

1840. sicilijanski svećenik Luigi Taparelli d'Azeglio (Novak, 2000.), a u središte pažnje dolazi razvojem tržišne demokracije i demokratskih sustava, te potrebom reguliranja socijalnih odnosa unutar države.

Socijalna pravednost jest temeljna socijalna vrijednost i norma koja se tiče načina na koji se resursi trebaju distribuirati u društvu i između pojedinaca (Puljiz i sur., 2000.). Socijalna država je ona država koja je na sebe preuzela jamstvo osiguranja temeljnih egzistencijskih uvjeta svojih građana, a socijalna politika je sustavna djelatnost države kojom ona taj cilj nastoji ostvariti. Pravednost je pojam koji proizlazi iz nekih karakteristika uzajamnog odnosa pojedinca i društvene zajednice kojoj pripada. To je svojstvo determinirano na pojedinačnoj strani činjenicom da mu društvo pruža sve uvjete da razvije svoje sposobnosti, da se u suradnji sa svojim sugrađanima afirmira na području aktivnosti koje je izabrao kao struku i da dobiva sve ono što mu pripada kao naknada za onu količinu rada kojom vrši svoju društvenu funkciju. Socijalna pravda za cilj ima *sprečavanje krajnje nejednakosti među ljudima*. Po njoj bismo morali svakome pružiti temeljna materijalna i nematerijalna dobra za dostojan život, pa zato smatramo nepravednim onaj društveni poredak koji ne osigurava ispunjenje temeljnih ljudskih potreba.

Različiti politički i ideološki sustavi proklamirali su različita načela raspodjele društvenih dobara, odnosno ostvarenja socijalne pravde. Deutsch i Shichman (1986.) navode neka od mogućih načela raspodjele: a) načelo raspodjele prema potrebama, b) načelo utemeljeno na jednakosti, tj. svakome jednak dio, c) načelo koje uvažava doprinos svakog člana, d) načelo koje se temelji na uloženom naporu ili žrtvi, e) načelo legaliteta pri stjecanju dobara (sve što nije nelegalno stečeno nije nepravedno). Psihološka istraživanja suglasna su oko toga da postoje značajne interindividualne

razlike u percepciji vlastitih prava, kao i brojni faktori koji utječu na te razlike.

PSIHOLOŠKE TEORIJE PRAVEDNOSTI

U središtu interesa psihologije je problem individualnih razlika u percepciji i prosudbi određenih odnosa u terminima pravednosti, te posljedice percipirane nepravde na ponašanje pojedinca. Iako se rezultati empirijskih istraživanja slažu u tome da doživljaj (ne)pravde ima jaku motivacijsku komponentu i u značajnoj mjeri oblikuje ljudsko ponašanje, unutar psihologije još uvijek ne postoji jedinstven teorijski sustav za proučavanje pojma pravednosti. Teorije i modeli mogu se razdijeliti u dvije veće skupine, iako ta podjela ne isključuje i određene konceptualne sličnosti. Prvu skupinu čine teorije tzv. *distributivne pravde*, usmjerene na procjenu pravednosti *ishoda* neke socijalne interakcije, tj. na pravednost raspodjele dobara. Prema tim teorijama procjena pravednosti je u najvećoj mjeri determinirana našim zadovoljstvom rezultatom, drugim riječima, jesmo li dobili ono što smo očekivali. Dobitak u ovom slučaju ne implicira materijalnu dobit, već može imati različite oblike (povoljna sudska presuda, prijem na fakultet, pozitivna školska ocjena i sl.). Razvoj druge skupine teorija *proceduralne pravde* započinje radom Thibauta i Walkera (1975.), koji usmjeravaju pažnju na značaj vrednovanja same procedure koja je u osnovi donošenja neke odluke, osobito faktora poput mogućnosti kontrole i utjecaja na proces donošenja odluke. Tako pojedinac ne mora doživjeti nepravednim ishod koji je za njega nepovoljan (pad na ispitu, sudsku kaznu i sl.) ukoliko je procedura koja je prethodila takvom ishodu bila objektivna i nepristrana.

Jedna od najpoznatijih teorija distribucijske pravde je *Adamsova teorija pravednosti* (Adams, 1965.), koja je značajnu pri-

mjenju našla u području psihologije motivacije. Ta je teorija značajno uvjetovana konceptom socijalne komparacije, prema kojem pojedinac uspoređuje sebe s drugim ljudima kako bi mogao vrednovati svoj položaj. Po toj teoriji čovjek je motiviran da izvrši neku promjenu u situaciji ako doživljava da je odnos «moj dobitak»/»moje ulaganje» veći ili manji od odnosa «njegovo ulaganje»/»njegov dobitak» (pri čemu je taj drugi bilo koja osoba iz njegove okoline s kojom se pojedinac uspoređuje). Ako ne postoji jednakost između ta dva odnosa, pravednost nije ostvarena pa ju individuum pokušava ostvariti djelujući na brojnik ili nazivnik tih omjera. Percepcija «nepravедnosti» je mehanizam motivacije i to samo u situacijama uspoređivanja s drugim ljudima. To može objasniti zašto pojedinci dugo podnose očitu nepravdu, npr. rade za vrlo malu plaću. Jedan od razloga je što percipiraju da su u jednakoj situaciji kao osobe koje čine njihovu referentnu skupinu. Prema toj teoriji smanjenje osjećaja nepravde moguće je na tri načina: a) smanjenjem uloženog truda, b) nastojanjem da se poveća dobitak ili c) promjenom referentne skupine koja nam služi za usporedbu. Empirijske provjere potvrđuju osnovne postavke te teorije. Neke kritike usmjeravaju se na činjenicu da nam ponekad nisu dostupni rezultati drugih osoba ili da evaluaciju dobitka vršimo u odnosu na naše ranije dobitke, pa nam referentna skupina nije primarna. Grover (1991.) naglašava značaj *objekta distribucije* pri procjeni pravednosti neke raspodjele dobara. Teoretičari predviđaju da ćemo u većoj mjeri preferirati jednakost i pravičnost pri raspodjeli kad sami očekujemo neku dobit ili kad se radi o osobama koje opažamo sličnima sebi i za koje imamo veću empatiju i razumijevanje. Stoga su pojedinci često neosjetljivi na očitu nepravdu koja se čini pripadnicima drugih socijalnih stratuma.

Drugi koncept unutar distribucijskih teorija predstavlja *teorija relativne depri-*

vacije (Crosby, 1976.), koja pretpostavlja da ljudi prosuđuju ishod kao nepošten ili nepravedan kad je slabiji od onog koji su očekivali da će dobiti ili ostvariti. Pritom apsolutna vrijednost «dobitka» nije presudna, već se ishod evaluira u odnosu na očekivanje.

Teorije proceduralne pravde polaze od pretpostavke da je pri procjeni pravednosti neke socijalne interakcije važno uzeti u obzir karakteristike procedure, iako ne zanemaruju valenciju konačnog ishoda. Ukoliko znamo da je proces koji je prethodio konačnoj odluci bio pošten, lakše prihvaćamo odluku koja je za nas nepovoljna, više uvažavamo opće norme i zakone i ostajemo članom grupe iako nas ishod ne zadovoljava (Tyler, DeGoey, Smith, 1996.).

Model grupnih vrijednosti Linda i Tylora (1988.) sugerira da poštena procedura i tretman od strane autoriteta nudi relevantne informacije o odnosu grupe prema pojedincu. Pošten tretman ukazuje na pozitivan odnos i poštovanje od strane grupe, dok nepošten odnos ukazuje na marginalizaciju i nepoštovanje. Osim toga, ako je procedura poštena unutar grupe, to ukazuje da se članovi mogu ponositi grupom i članstvom u njoj. Često su učenici ili studenti više povrijeđeni nekorektnim odnosom ispitivača, negoli konačnom lošom ocjenom na ispitu. U istraživanju «Potrebe i problemi mladih u Hrvatskoj» (Lugomer, Kamenov, Ljubotina, 2003.) kao najizraženiji problem (između 85 procjenjivanih) učenici navode doživljaj da nastavnici ne tretiraju sve učenike jednako. Taj oblik proceduralne nepravde navodi oko 50% učenika.

Među recentnim teorijama proceduralne pravde predložena je *heuristička teorija pravednosti* (van den Boss, Lind, Vermunt, Wilke, 1997.; van den Boss, 2001.; van den Boss, Vermunt, Wilke 1997.). Iako dominantno spada u proceduralne teorije, njezini autori se zalažu za integraciju distribucijskih i proceduralnih pristupa. Ta teorija

nudi psihološku analizu procesa formiranja suda o pravednosti, te nastoji objasniti zašto je uopće pojedincu važno biti tretiran na pravedan način. Svakom članu neke socijalne zajednice od posebnog je značaja da ga prihvate i poštuju druge osobe, posebno članovi njegove referentne grupe i autoriteta. Pravedan tretman od strane drugih obično rezultira pozitivnim afektima, pozitivnim procjenama interpersonalnih odnosa, većim povjerenjem u organizaciju i uključivanjem u različite socijalne sustave. Ljudi koji su iskusili nepravdu češće iskazuju negativne afekte, napuštaju posao ili grupu, počinju se ponašati protivno normama i pokazuju manje povjerenje. Nepošten ili nepravedan tretman utječe na samopoštovanje pojedinca i ta posljedica je ponekad značajnija nego izostanak nekog očekivanog dobitka.

Prvi važan element u heurističkoj teoriji je psihološka analiza prosudbe pravednosti. Prvi aspekt određuje odnos osobe prema autoritetu. Često si postavljamo pitanje možemo li vjerovati autoritetu, tj. hoćemo li biti tretirani na častan i nepristran način, te da li nas autoritet percipira kao punopravne članove grupe (društva) (van den Boss, Vermunt, Wilke, 1997.). Jedan od mogućih načina za razrješenje ove neizvjesnosti je oslanjanje na impresiju o pravednosti tretmana kojem smo izloženi. Ono što je važno jest da nam prosudba, kad smo je jednom donijeli, heuristički služi za sljedeće prosudbe i njihovu interpretaciju. Teorija sugerira da je prosudba pravednosti znatno uvjetovanija informacijama koje su dostupne ranije u interakciji s autoritetom, nego informacijama koje dobijamo kasnije. U društvenom i političkom životu ljudi često pretpostavljaju da je određena stranka ili osoba načelno poštena i u skladu s tim interpretiraju njezine postupke za koje nemaju dovoljno činjenica.

Drugi element prema heurističkoj teoriji je činjenica da je informacija o proceduri

često dostupna prije nego informacija o ishodu, te značajno utječe na konačnu prosudbu pravednosti. Prije nego što sazna konačnu ocjenu učenik ili student već ima formiran sud o korektnosti ispitivača tijekom ispita, što može značajno utjecati na konačni sud o pravednosti ispita.

Treći važan element odnosi se na pretpostavku da su aspekti proceduralne pravde lakši za interpretaciju nego oni koji se odnose na distribucijski aspekt. Npr. ljudi mogu lakše procijeniti jesu li bili tretirani pošteno i s dignitetom u sudnici, nego prosuditi je li konačna presuda poštena. Pojedini autori opravdano naglašavaju razliku između koncepta procjene *pravednosti ishoda* i *zadovoljstva ishodom*. Iako su oba koncepta povezana korisno ih je razlikovati, jer pojedinac može biti nezadovoljan ishodom, ali da ga ipak procjenjuje pravednim.

Donekle izvan dvije glavne opisane konceptualizacije pravde u psihologiji Lerner 1965. godine uvodi pojam «vjerovanja u pravedan svijet» (prema Čubela, 2001.), koji se odnosi na vjerovanje da u svijetu u kojem živimo svatko u načelu dobiva ono što zaslužuje i da je svatko na neki način zaslužio ono što mu se događa. Hipoteza o pravednom svijetu može se koristiti za objašnjenje reakcija ljudi na različite situacije, kako s pozitivnim tako i s negativnim ishodom po osobu. Lerner je (1980.) postulirao postojanje tzv. *motiva pravednosti* ili bazične potrebe da se štiti i očuva to vjerovanje. Snaga tog motiva pravednosti u nekoj situaciji ovisi o stupnju u kojemu je narušen osjećaj pravde ili slika o pravednom svijetu. Što je opažena diskrepancija veća, i motiv će biti snažniji.

Ukoliko osoba percipira da je načelo konzistentnosti narušeno, to može na različite načine djelovati na kognitivno restrukturiranje situacije. Većina ljudi vjeruje da će krivac ipak na kraju biti kažnjen ili da će onaj tko to zaslužuje biti nagrađen.

Spoznaja da to nije uvijek slučaj može dovesti do izmjene sustava vrijednosti, osjećaja bespomoćnosti ili depresije. Nadalje, percepcija socijalne nepravde ishode različitih socijalnih procesa čini nepredvidivim, odnosno smanjuje kontrolu nad događajima («mogu dobro učiti, ali mi to ne garantira posao, ni dobru plaću»).

Dok su neke teorije socijalne pravde usmjerene na pitanje što ljudi doživljavaju kao nepravdu i kakvi su efekti na individualnoj i interpersonalnoj razini, *teorija motiva pravednosti* uglavnom se bavi pitanjem zašto opažene nepravde ljude smetaju i kako različiti načini na koje ljudi reagiraju doprinose očuvanju vjerovanja u pravedan svijet.

Potrebu za predviđanjem budućih događaja mnogi teoretičari smatraju jednim od glavnih modifikatora i motivatora ljudskog ponašanja i spoznavanja (Taylor i Brown, 1998.). Ukoliko mlada osoba percipira da ulaganjem u vlastito znanje i školovanje može ostvariti sigurnu budućnost, te ostvarenje vlastitih vrijednosti, onda će se najvjerojatnije tako i ponašati. Ukoliko, pak opaža da mnogi dobri studenti nemaju posla ili da zaslužni pojedinci preživljavaju s malim mirovinama, osoba može smanjiti ulaganje napora u školovanje i edukaciju i tražiti neke dodatne mogućnosti ostvarenja svojih životnih ciljeva.

RAZVOJ OSJEĆAJA ZA SOCIJALNU PRAVDU

Coles (1997.) smatra da je osjećaj pravde koji iskusimo u obitelji okvir za kasniji moralni razvoj. Razvojne teorije opisuju promjene u moralnom rasuđivanju u funkciji dobi. U ranoj dobi prevladava moralni realizam, pri čemu djeca uzimaju u obzir samo posljedice nekog čina, a ne i namjere. Kasnije, između devete i dvanaeste godine, razvija se moralni relativizam, kada dijete uzima u obzir ne samo počinjeni čin, nego i okolnosti. Javlja se pomak od čvrstih, ne-

promjenjivih, apsolutnih pravila nametnutih od strane autoriteta (najčešće roditelja) prema elastičnijim, relativističkim oblicima zaključivanja.

Short (1991.) ispituje kako djeca objašnjavaju razlike u bogatstvu između pripadnika različitih socijalnih klasa. Djeca u dobi od šest godina prosuđuju da su razlike u bogatstvu nepravedne, jer ne uzimaju u obzir uzroke već samo posljedice socijalnih razlika. S osam, devet godina materijalne razlike još uvijek se smatraju općenito nepravednim; njihove uzroke djeca ne mogu potpuno objasniti. Pritom djeca iz više klase općenito imaju više razumijevanja za postojanje razlika od radničke djece.

U funkciji dobi razlike se sve više atribuiraju različitom obrazovanju, sposobnostima, osobinama ličnosti (npr. lijenosti), ulaganju napora i sl. Rezultati ukazuju na razlike uvjetovane moralnim razvojem, ali i kontekstom socijalizacije, tako da atribucija razlika nije jednaka kod djece iz različitih socijalnih slojeva. Škola je, uz obitelj, prva institucija u kojoj mladi testiraju pravednost socijalnih odnosa, a Short (1991.) naglašava ulogu obrazovnog sustava u promociji socijalne pravde.

Jones i sur. (1999.) ispitivali su kod predškolske djece moralnost postupaka u kojima sudjeluju crnci i bijelci. Istraživači su obično nalazili da mali crnci ne razvijaju predrasude prema bijelcima, dok mali bijelci imaju tendenciju da razvijaju pozitivan stav prema svojoj rasi, a negativniji prema drugim rasama. S godinama počinju razumijevati da je rasizam socijalno nepoželjan. Novija istraživanja bave se utjecajem socijalne nepravde na samopoštovanje kod učenika (Chetcuti i Griffiths, 2002.) i posljedicama koje siromaštvo ostavlja na djecu kao posebno ugroženu skupinu (Grienerberger i Rutte, 1997.). Tiff (2000.) naglašava kako je važno da djeca u obitelji budu uključena u odlučivanje i raspodjelu prava i dužnosti, te da osjećaju jednakost.

U istraživanju Flanagan i Tuckera (1999.) mladi su atribuirali razloge nezaposlenosti, siromaštva i beskućništva u SAD. Razlozi su mogli biti pripisani individualnim karakteristikama osobe, društvenim (okolinskim) faktorima ili biti uzrokovani faktorima iz obje grupe. Rezultati su pokazali da su više obrazovanje majke i prosječni obiteljski prihodi povezani s atribucijom sva tri navedena problema društvenim (socijalnim) faktorima. Pri objašnjenju nezaposlenosti stariji adolescenti navode oba razloga. Oni koji preferiraju individualne uzroke vjeruju da društvo pruža podjednake uvjete svima, a sami su više usmjereni na materijalne ciljeve. Nasuprot tome, mladi koji naglašavaju socijalne ili situacijske faktore kao uzroke spomenutih društvenih problema imaju izraženije altruističke vrijednosti i naglašavaju važnost suosjećanja i empatije u svojim obiteljima.

Razvojne studije ukazuju na to da u funkciji dobi raste tendencija da se ekonomske i socijalne nejednakosti atribuiraju individualnim razlikama u naporu ili zalaganju, ali se u većoj mjeri uvažavaju i socijalne (vanjske) okolnosti (nezaposlenost, društveni problemi i dr.). Adolescenti su, u odnosu na mlađu djecu, svjesniji utjecaja obje kategorije faktora. Bogatstvo se pripisuje individualnim razlozima, ali se siromaštvo ne objašnjava (samo) nedostatkom napora ili truda.

Empirijskih istraživanja percepcije socijalne pravde među mladima kod nas je relativno malo. Ilišin (1999.) navodi rezultate istraživanja na uzorku mladih provedeno u tri navrata od 1990. do 1995. godine. Kao prioritet hrvatske socijalne politike 1990. godine 26% mladih navodi razvijanje «socijalne pravde», 1992. godine 42%, a 1995. taj postotak raste na 58%. Od više oblika neravnopravnosti u društvu 1992. godine 46% ispitanika stavlja na prvo mjesto neravnopravnost pripadnika pojedinih nacija i nacionalnih manjina, a 11% navodi neravnopravnost spolova. Rezultati uzorka mla-

dih ne razlikuju se pri tom znatno od uzorka odraslih. Godine 1995. 23% mladih navodi da uopće nije zadovoljno demokracijom u Hrvatskoj, dok je 56% djelomično zadovoljno. Rezultati sugeriraju da se percepcija nepravde povećava u funkciji vremena.

U ovom istraživanju pokušali smo ispitati kako mladi u Hrvatskoj percipiraju različite aspekte socijalne pravednosti društva u kojem žive.

CILJ I PROBLEMI RADA

Cilj ovog rada je ispitivanje percepcije nekih aspekata socijalne pravednosti hrvatskog društva u očima mladih.

Osnovni istraživački problem je ispitati promjene u percepciji socijalne nepravde u funkciji dobi, odnosno višeg stupnja obrazovanja kod učenika osnovnih i srednjih škola, te studenata.

Istraživačka hipoteza je da će se u funkciji dobi povećavati percepcija socijalne nepravde, budući da odrastanjem mladi sve više i sami sudjeluju u različitim oblicima društvenih aktivnosti, te uočavaju i doživljavaju različite oblike socijalne nepravde.

METODA

Ispitanici i postupak

Podaci su prikupljeni u okviru terenskog istraživanja u srednjim školama, pri čemu su uvježbani anketari tijekom jednog školskog sata grupno primijenili istraživačke instrumente. Istraživanje je provedeno u okviru Ljetne psihologijske škole Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2001. čiji su voditelji bili Lugomer Armano, Kamenov i Ljubotina (Lugomer-Armano i sur., 2003.). Ispitivanje je provedeno tijekom svibnja i lipnja 2001. godine. Stratifikacija uzorka učinjena je s obzirom na usmjerenje, regiju i veličinu mjesta boravka. Škole i fakulteti u kojima je provedeno istraživanje izabrane su na temelju popisa

Ministarstva prosvjete i športa vodeći računa o zastupljenosti različitih usmjerenja. Kriterij određivanja broja ispitanika u svakom mjestu unutar regije bio je broj stanovnika. U okviru planiranog stratificiranog uzorka ostvaren je prigodan izbor ispitanika.

Konačni uzorak sastoji se od 1737 ispitanika, od toga 304 učenika sedmih i osmih razreda osnovne škole, 1082 učenika srednje škole, te 351 studenta. Konačni uzorak sastoji se od 55% djevojaka i 45% mladića. Realizacija uzorka u pogledu spolne strukture pristrana je u korist djevojaka zbog toga što su izostali podaci iz nekoliko razreda s usmjerenjima uobičajenim za mušku populaciju. Prema usmjerenjima 7,5% ispitanika pohađa stručne ili obrtničke škole, 19% škole društvena usmjerenja, 29,3% prirodnog ili tehničkog usmjerenja, a 44,1% gimnazije. Među studentima 39,8% studira na prirodno-tehničkim fakultetima, a 60,2% na društveno-humanističkim. Uzorak pokriva sve regije Hrvatske, te ukupno 32 mjesta različite veličine; 31,7% ispitanika živi u velikim gradovima, 31,9% u srednje velikim gradovima, te 36,4% u malim mjestima i selima. Od toga 59% ispitanika živi u mjestima koja nisu bila izravno zahvaćena ratom, 28,7% u mjestima koja su za vrijeme rata bila izložena neprijateljskim napadima, dok 12,3% ispitanika živi u bivšim okupiranim krajevima. Prema regionalnoj zastupljenosti 14,5% ispitanika živi u Zagrebu, 15,1% u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, 19,7% u Slavoniji, 18% u središnjoj Hrvatskoj, 13,3% u Istri i Primorju, te 19,5% u Dalmaciji. Iako uzorak ne možemo smatrati reprezentativnim za populaciju mladih uključenih u obrazovne institucije, smatramo da omogućuje uočavanje određenih tendencija, te može dati smjernice za daljnja istraživanja.

Instrumenti

U ovom radu korišteni su podaci dobiveni primjenom Upitnika percepcije

socijalne pravednosti (PSP), te Sociodemografskog upitnika.

Upitnik percepcije socijalne pravednosti konstruirali su D. Ljubotina i O. Družić Ljubotina 2001. godine. Svrha Upitnika je mjerenje percepcije pravednosti socijalne zajednice, odnosno društva u kojem pojedinac živi. U predistraživanju mladi su generirali veći broj oblika socijalne nepravde, na temelju kojih je sačinjena preliminarna verzija upitnika od 38 čestica, primijenjena na uzorku od 100 studenata psihologije. Nakon preliminarnog psihometrijske analize Upitnik je u konačnoj verziji sadržavao 16 tvrdnji, a zadatak ispitanika bio je da uz svaku tvrdnju, na ljestvici od 5 stupnjeva, označe stupanj slaganja sa sadržajem (1=uoopće se ne slažem; 5=u potpunosti se slažem).

REZULTATI I RASPRAVA

U prvom dijelu analize prikazat ćemo deskriptivnu statistiku za tvrdnje iz Upitnika percepcije socijalne pravde.

Deskriptivna analiza čestica i postotak odgovora na pojedine čestice iz Upitnika percepcije socijalne pravednosti

Kao što se vidi iz tablice 1.a, očita je tendencija da u funkciji dobi, odnosno stupnja školovanja učenici u većoj mjeri percipiraju socijalnu nepravdu, pri čemu učenici osnovnih škola imaju najniže rezultate na svim česticama, dok su razlike između učenika srednjih škola i studenata sustavno manje.

Tvrdnja uz koju se veže izrazito velika prisutnost nepravde je činjenica da su se pojedinci na nepošten način obogatili tijekom Domovinskog rata. Problem ratnog profiterstva, te s tim povezana neučinkovitost države da prepozna i kazni krivce jedna je od kritičnih točaka hrvatske države prema percepciji mladih.

Tablica 1.a.

Postotak odgovora^a i aritmetičke sredine za 14 tvrdnji konačne verzije Upitnika percepcije socijalne pravde za tri skupine ispitanika

Čestica	Odgovor	Osnovna škola		Srednja škola		Studenti		F-omjer ^c
		%	M	%	M	%	M	
1. Svatko tko ima znanje i stručan je, danas može naći posao. ^a	uglavnom se ne slažem	43,8%	3,04	54,2%	3,49	56,1%	3,61	16,908***
	osrednje se slažem	17,4%		22,0%		23,9%		
	uglavnom se slažem	38,8%		23,8%		19,9%		
2. Općenito gledajući naše društvo je pravedno. ^a	uglavnom se ne slažem	49,7%	3,41	73,8%	4,05	77,2%	4,11	49,657***
	osrednje se slažem	27,0%		18,3%		17,1%		
	uglavnom se slažem	23,4%		7,9%		5,7%		
3. U Hrvatskoj svi ljudi imaju jednake šanse da ostvare svoje želje i ciljeve. ^a	uglavnom se ne slažem	65,1%	3,80	82,9%	4,35	86,3%	4,41	37,197***
	osrednje se slažem	18,8%		10,6%		9,4%		
	uglavnom se slažem	16,1%		6,5%		4,3%		
4. Muškarci i žene kod nas su ravnopravni. ^a	uglavnom se ne slažem	28,0%	2,73	42,3%	3,29	40,2%	3,27	24,901***
	osrednje se slažem	29,9%		30,5%		34,5%		
	uglavnom se slažem	42,1%		27,2%		25,4%		
5. U Hrvatskoj se zakoni ne primjenjuju na sve ljude jednako	uglavnom se ne slažem	29,6%	3,25	26,5%	3,43	21,4%	3,54	3,695*
	osrednje se slažem	24,3%		21,4%		22,5%		
	uglavnom se slažem	46,1%		52,0%		56,1%		
6. Važnije je imati dobru vezu nego biti sposoban	uglavnom se ne slažem	52,0%	2,54	44,5%	2,82	25,6%	3,47	37,923***
	osrednje se slažem	23,4%		20,9%		18,5%		
	uglavnom se slažem	24,7%		34,7%		55,8%		
7. Država ne kažnjava dovoljno one koji su je opljačkali	uglavnom se ne slažem	16,4%	3,95	9,5%	4,16	5,7%	4,27	6,473***
	osrednje se slažem	13,8%		16,1%		14,8%		
	uglavnom se slažem	69,7%		74,4%		79,5%		
8. Mnogi kriminalci su i dalje na slobodi	uglavnom se ne slažem	11,2%	4,18	5,7%	4,37	3,1%	4,41	5,236**
	osrednje se slažem	9,5%		10,2%		11,7%		
	uglavnom se slažem	79,3%		84,1%		85,2%		
9. Mnogi su se na nepošten način obogatili tijekom rata u Hrvatskoj	uglavnom se ne slažem	8,6%	4,32	4,3%	4,53	3,1%	4,55	6,491**
	osrednje se slažem	11,5%		7,0%		6,6%		
	uglavnom se slažem	79,9%		88,7%		90,3%		
10. Društvo ne brine dovoljno za siromašne	uglavnom se ne slažem	6,6%	4,19	5,3%	4,30	3,7%	4,28	1,548
	osrednje se slažem	17,4%		11,3%		14,5%		
	uglavnom se slažem	76,0%		83,5%		81,8%		
11. Mirovine su dovoljne za pristojan život. ^a	uglavnom se ne slažem	61,8%	3,77	75,2%	4,08	80,1%	4,20	12,021***
	osrednje se slažem	20,1%		13,8%		13,1%		
	uglavnom se slažem	18,1%		11,0%		6,8%		
12. Društvo bolesnima osigurava adekvatnu njegu. ^a	uglavnom se ne slažem	37,8%	3,16	56,7%	3,73	66,4%	3,89	40,979***
	osrednje se slažem	35,2%		33,0%		22,5%		
	uglavnom se slažem	27,0%		10,4%		11,1%		
13. Ne isplati se biti pošten da bi uspio u životu.	uglavnom se ne slažem	44,4%	2,83	34,4%	3,11	31,3%	3,08	4,758**
	osrednje se slažem	22,7%		25,0%		30,8%		
	uglavnom se slažem	32,9%		40,7%		37,9%		
14. Znanje i sposobnosti kod nas nitko ne cijeni.	uglavnom se ne slažem	34,2%	3,19	21,7%	3,44	22,8%	3,37	4,933**
	osrednje se slažem	21,7%		30,7%		31,6%		
	uglavnom se slažem	44,1%		47,6%		45,6%		

Značajnost F-omjera: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

- ^a Čestice označene zvjezdicom obrnuto su bodovane, tako da veći rezultat uvijek ukazuje na veću izraženost nepravde. Sve aritmetičke sredine izračunate su tako da veći rezultat ukazuje na veću percipiranu nepravdu.
- ^b Zadatak ispitanika bio je da na ljestvici od 5 stupnjeva (1=uopće se ne slažem; 2=uglavnom se ne slažem; 3=osrednje se slažem; 4=uglavnom se slažem; 5=u potpunosti se slažem) procijene u kojoj se mjeri slažu sa svakom od 16 tvrdnji. Rezultati su sažeti u tri kategorije tako da su odgovori 1 i 2 spojeni u jednu kategoriju uglavnom se ne slažemfl, a odgovori 4 i 5 u kategoriju uglavnom se slažemfl.
- ^c Značajnost razlike između odgovora tri skupine ispitanika testirana je analizom *varijance*.

79,9% učenika OŠ, 88,7% srednjoškcolaca i 90,3% studenata slaže se s tezom da su mnogi stekli materijalna dobra na nezakonit način. Za usporedbu navedimo da Šakić (1999.) na uzorku odraslih navodi da je 46,8% punoljetnih ispitanika potpuno nezadovoljno privatizacijom, a čak 84,4% smatra da su pojedine obitelji na sumnjiv način stekle veliko bogatstvo. Činjenica da gotovo i nema pravnih sankcija ukazuje ili na predimenzioniranost ovog problema, tj. na «mit o pljački društvene imovine» ili na potpunu nesposobnost države (ili barem izostanak političke volje) da riješi taj problem. U ovom slučaju nepravdna je i distribucija dobara, kao i procedura koja je u osnovi takve raspodjele.

S uopćenom tvrdnjom da su mnogi kriminalci i dalje na slobodi slaže se 79,3% osnovnoškcolaca, te približno 84,1% srednjoškcolaca i 85,2% studenata. Spoznaja da je moguće prekršiti zakon i da nakon toga ne slijedi sankcija ili da je ona, čak i kad uslijedi, zanemariva, u motivacijskom smislu može biti pogubna. Mladom čovjeku se neminovno postavlja pitanje «zašto se uopće pridržavati zakona?». Spoznaja da ne postoji kauzalna atribucija da kršenje određene norme vodi ka jasnoj i primjerenj sankciji, relativizira cijeli pravni sustav. Slična je i struktura odgovora na tvrdnju «Država ne kažnjava dovoljno one koji su je opljačkali».

Nakon tih tvrdnji vezanih uz nefunkcioniranje pravnog sustava slijede tvrdnje vezane uz socijalnu neosjetljivost spram siromašnih i umirovljenika, gdje preko 80%

srednjoškcolaca i studenata uočava nepravdu, dok su učenici osnovnih škola dali nešto niže procjene. Da svi ljudi u Hrvatskoj nemaju jednake šanse za ostvarenje svojih želja i ciljeva smatra 65% osnovnoškcolaca i preko 80% starijih ispitanika.

S tvrdnjom «Naše društvo je općenito pravedno» slaže se svega 5,7% studenata, 7,9% srednjoškcolaca i 23,4% učenika osnovnih škola. Tako visok stupanj doživljaja socijalne nepravde kod mladih je zabrinjavajući. Uz to oko polovice ispitanika smatra da se zakoni ne primjenjuju na sve ljude jednako. Najmanji stupanj nepravde veže se uz toleriranje devijantnih ponašanja kao što su veze i poznanstva, te nepoštenje, iako su i tu postoci relativno visoki. Tako 45,6% studenata smatra da kod nas nitko ne cijeni znanje i sposobnosti, a s tim se slaže čak 47,6% srednjoškcolaca i 44,1% osnovnoškcolaca.

U nastavku smo prikazali i deskriptivnu statistiku za dvije čestice koje su nakon psihometrijske analize (opisane u sljedećem poglavlju) izbačene iz konačne verzije Upitnika, ali su zbog sadržaja zanimljive za analizu. To su čestice koje opisuju moguću neravnopravnost članova društva vezanu uz protekli Domovinski rat. One nisu pokazale povezanost sa preostalim 14 tvrdnji, što ukazuje na to da su psihološki procesi korišteni pri procjenama drugačiji od onih vezanih uz zadržane tvrdnje. To ukazuje na potrebu boljeg definiranja moguće latentne dimenzije vezane uz sadržaj navedenih tvrdnji u nastavku istraživanja.

Tablica 1.b.

Postotak odgovora i aritmetičke sredine za 2 tvrdnje izbačene iz konačne verzije Upitnika percepcije socijalne pravde

Čestica	Odgovor	Osnovna škola		Srednja škola		Studenti		F-omjer ^c
		%	M	%	M	%	M	
1. Ljudi različite nacionalnosti i vjere nemaju jednake šanse za uspjeh.	uglavnom se ne slažem	38,1%		37,3%		37,6%		0,030
	osrednje se slažem	26,8%	2,95	28,4%	2,94	28,2%	2,96	
	uglavnom se slažem	35,1%		34,3%		34,2%		
2. Invalidi Domovinskog rata su zanemareni.	uglavnom se ne slažem	35,9%		30,0%		28,8%		0,165
	osrednje se slažem	26,3%	3,10	32,3%	3,14	34,5%	3,15	
	uglavnom se slažem	37,8%		37,6%		36,8%		

Značajnost F-omjera: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Kako vidimo, na ove dvije tvrdnje nema nikakve razlike u odgovorima u funkciji dobi, pri čemu se u sve tri dobne skupine nešto više od trećine ispitanika slaže da postoji neravnopravan odnos spram ljudi različite nacionalnosti i vjere, te prema invalidima Domovinskog rata.

Faktorska analiza Upitnika percepcije socijalne pravde

Kako bismo utvrdili latentnu strukturu koju definiraju korištene varijable, proveli smo faktorsku analizu metodom glavnih komponenti. Cilj analize bio je provjeriti postoji li kod procjena tendencija ka generalnom faktoru društvene nepravde ili se radi o neovisnoj procjeni različitih segmenata društvenih odnosa. Nakon psihometrijske i faktorske analize verzije od 16 čestica izdvojene su dvije spomenute čestice koje nisu pokazale povezanost ni s jednim od faktora, te je konačna faktorska analiza provedena na **14 čestica** koje definiraju prostor od 3 ortogonalna faktora. Stabilnost faktorske strukture definirane s preostalim 14 tvrdnji provjerena je na slučajnom poduzorku od 50% ispitanika i uspješno je replicirana.

Prikladnost korelacijske matrice za faktorizaciju provjerena je Kaiser-Meyer-Olkinovim koeficijentom, koji iznosi 0,764, te Bartlettovim testom sfericiteta ($\chi^2 =$

4486,443, $ss = 91$, $p = 0,000$), što ukazuje na opravdanost analize ovako definirane korelacijske matrice.

Provedena analiza glavnih komponenti rezultirala je s četiri glavne komponente čiji su karakteristični korjenovi veći od 1 ($\lambda_1 = 3,131$, $\lambda_2 = 2,018$, $\lambda_3 = 1,402$, $\lambda_4 = 1,019$), a koji objašnjavaju 54,0% ukupne varijance. Kako četvrta ekstrahirana komponenta tek neznatno prelazi vrijednost Keiser-Guttmanova kriterija od 1, odlučili smo se u varimax poziciju rotirati samo prve tri komponente, koje objašnjavaju 46,8% varijance. To rješenje u najvećoj mjeri zadovoljava načela jednostavne strukture. U tablici 2. prikazane su korelacije 14 tvrdnji s 3 rotirana faktora.

Faktorska analiza rezultirala je s tri interpretabilna faktora koja se mogu nazvati «nejednakost članova pred zakonom» (definiran s 5 tvrdnji), «opća neravnopravnost članova društva» (6 tvrdnji), te «toleriranje devijantnih ponašanja» (3 tvrdnje). Ovakav rezultat pokazuje da percepcija socijalne nepravde nije jedinstven fenomen, već je moguće neovisno procijeniti najmanje tri različite dimenzije nepravde.

U skladu s teorijskim očekivanjima zahvaćeni su aspekti i distributivne i proceduralne pravde koji se mogu smatrati relativno neovisnim.

Tablica 2.

Matrica faktorske strukture 14 tvrdnji Upitnika percepcije socijalne pravde nakon varimax rotacije

Tvrdnja	Korelacije s rotiranim komponentama		
	1	2	3
PSP8	,812		
PSP9	,787		
PSP7	,737		
PSP10	,662		
PSP5	,306		
PSP2		,738	
PSP3		,732	
PSP12		,635	
PSP1		,572	
PSP11		,542	
PSP4		,511	
PSP13			,788
PSP14			,693
PSP6			,578

Prema rezultatima provedene faktorske analize moguće je definirati tri subskele koje predstavljaju relativno neovisne dimenzije percepcije socijalne pravednosti. Ukupni rezultat na svakoj subskali definiran je kao zbroj odgovora na čestice podijeljen s brojem čestica, što omogućuje usporedbu rezultata na različitim subskalama. Veći rezultat na svakoj subskali ukazuje na veću percipiranu nepravdu.

Pouzdanost ovih kompozitnih mjera procijenjena je Cronbachovim alfa koeficijentom na cjelokupnom uzorku ispitanika, te iznosi za prvu subskalnu $\alpha_1 = 0,70$, za drugu $\alpha_2 = 0,69$ i za treću $\alpha_3 = 0,55$.

Vrijednosti aritmetičkih sredina u tablici 3.a ukazuju na to da sve tri skupine ispitanika najvišu nepravdu opažaju u vezi s dimenzijom «nejednakost članova pred zakonom», nakon čega slijedi dimenzija «opća neravnopravnost članova društva», dok je

relativno najmanji stupanj opažene nepravde vezan uz «društveno toleriranje devijantnih ponašanja».

Kako bismo dali odgovor na glavni istraživački problem, tj. provjerili razlikuje li se percepcija društvene nepravde između tri skupine ispitanika različite dobi, proveli smo kanoničku diskriminacijsku analizu na rezultatima učenika osnovnih i srednjih škola, te studenata koristeći kao diskriminacijske varijable njihove faktorske bodove na tri ekstrahirana faktora.

Tri subskele definirane su sljedećim tvrdnjama:

Tablica 3.a.

Tri dimenzije percepcije socijalne nepravde definirane na osnovi faktorske analize Upitnika PSP i deskriptivna statistika subskala definiranih prema rezultatima faktorske analize

Dimenzija	Tvrdnje	Uzorak	M	S.d.
1. Nejednakost članova pred zakonom (k=5)		OŠ	3,98	0,81
		SŠ	4,16	0,73
		F	4,21	0,64
2. Opća neravnopravnost članova društva (k=6)		OŠ	3,32	0,84
		SŠ	3,83	0,68
		F	3,92	0,65
3. Toleriranje devijantnih ponašanja (k=3)		OŠ	2,85	1,07
		SŠ	3,12	1,01
		F	3,30	0,95

M - aritmetičke sredine subskala kreiranih prema rezultatima faktorske analize

S.d. - standardne devijacije subskala kreiranih prema rezultatima faktorske analize

Diskriminacijska analiza razlika u percepciji pravednosti između tri skupine mladih različite dobi

Diskriminacijskom analizom nastojali smo maksimalno separirati 3 skupine mladih u latentnom prostoru definiranom s tri dimenzije socijalne nepravde. Kao diskriminacijske varijable korišteni su faktori rotirani u varimax poziciju.

Tablica 3.b.

Deskriptivna statistika za tri faktora korištena u diskriminacijskoj analizi

Faktor	Uzorak	M	S.d.
1. Nejednakost članova pred zakonom	OŠ	-0,13	1,15
	SŠ	0,02	0,99
	F	0,06	0,86
2. Opća neravnopravnost članova društva	OŠ	-0,59	1,18
	SŠ	0,10	0,92
	F	0,20	0,86
3. Toleriranje devijantnih ponašanja	OŠ	-0,19	1,08
	SŠ	0,01	1,03
	F	0,12	0,87

Na svakoj od tri dimenzije percepcije socijalne nepravde viši rezultat ukazuje na viši stupanj percepcije nepravde. Rezultat provedene diskriminacijske analize prikazan je u sljedećoj tablici.

Tablica 4.

Statistička značajnost diskriminacijskih funkcija, karakteristični korjenovi, vrijednost Wiksove lambda, te kanonička korelacija

Funkcija	Kanonička korelacija	Karakteristični korijen	Wilks lambda	Hi-kvadrat	S.s.	P
1	0,297	0,097	0,911	161,07	6	0,000
2	0,028	0,001	0,999	1,37	2	0,505

Na osnovi rezultata provedene diskriminacijske funkcije zadržana je prva diskriminacijska funkcija koja je dosegla statističku značajnost.

Tablica 5.

Standardizirani diskriminacijski koeficijenti, te korelacije diskriminacijskih varijabli s funkcijom

Diskriminacijska varijabla	Koeficijenti	Korelacije
1. faktor: Nejednakost članova pred zakonom	0,219	0,201
2. faktor: Opća neravnopravnost članova društva	0,930	0,917
3. faktor: Toleriranje devijantnih ponašanja	0,336	0,309

Kako vidimo iz tablice 5., najveći doprinos diskriminacijskoj funkciji ima drugi faktor «opća neravnopravnost članova društva».

Interpretacija grupnih centroida u skladu je s postavljenom hipotezom da percepcija nepravde raste u funkciji dobi. U tablici 6. prikazani su grupni centriodi tri korištena uzorka mladih na zadržanoj diskriminacijskoj funkciji. Učenici osnovnih škola su u latentnom prostoru ostvarili niže rezultate od srednjoškolaca i studenata.

Tablica 6.

Grupni centriodi tri korištena uzorka na diskriminacijskoj funkciji

Uzorak	Centroidi
1 osnovna škola	-,664
2 srednja škola	,107
3 fakultet	,245

Razlike među dobnim skupinama provjerili smo i analizama varijance provedenim na tri ekstrahirana faktora. Rezultati su prikazani u tablici 7.

Tablica 7.

Analiza varijance između tri uzorka mladih prema korištenim diskriminacijskim varijablama

	F	SS	P
1. faktor: Nejednakost članova pred zakonom	3,392	2; 1734	,034
2. faktor: Opća neravnopravnost članova društva	70,426	2; 1734	,000
3. faktor: Toleriranje devijantnih ponašanja	8,579	2; 1734	,000

Razlike između tri skupine ispitanika statistički su značajne na sva tri faktora, pri čemu je značajnost razlike najmanja na prvom faktoru «nejednakost članova pred zakonom» ($F=3,392$; $p<0,05$), dok su razlike među dobnim skupinama na preostala dva faktora značajne uz nivo rizika manji od 0,1%.

Značajnost međugrupnih razlika testirana je Scheffeovim testom budući da se varijance triju korištenih skupina ne razlikuju statistički značajno. Na prvom faktoru «nejednakost članova pred zakonom» značajna je samo razlika između učenika osnovnih škola i studenata uz graničnu razinu od 5%. Na drugom faktoru «opća neravnopravnost članova društva» značajno se razlikuju rezultati učenika osnovnih škola i srednjoškolaca ($p < 0,001$), te osnovnih škola i studenata ($p < 0,001$). I na trećem faktoru «toleriranje devijantnih ponašanja» značajna je razlika između procjena učenika osnovnih škola i srednjoškolaca ($p < 0,001$), te osnovnoškolaca i studenata ($p < 0,001$). U svim navedenim slučajevima učenici osnovnih škola percipiraju manji stupanj društvene nepravde.

ZAVRŠNA RASPRAVA

Ukoliko rezimiramo prikazane rezultate, možemo uočiti tendenciju da sve tri dobne skupine mladih neke aspekte društva u kojem žive opažaju nepravednim i to u relativno visokom stupnju. U kojoj mjeri je ta percepcija odraz stvarne ili doživljene nepravde u društvenim odnosima, a u kojoj mjeri je uzrokovana drugim faktorima izvan je predmeta ovog istraživanja. Latentna struktura korištenog upitnika percepcije socijalne nepravde ukazuje na tri neovisne dimenzije procjene: «opća neravnopravnost članova društva» koju najbolje opisuju tvrdnje «općenito naše je društvo nepravedno» i «u Hrvatskoj svi ljudi nemaju jednake šanse da ostvare svoje želje i ciljeve». To znači da mladi ne doživljavaju naše društvo društvom jednakih šansi.

Drugu dimenziju nazvali smo «nejednakost članova pred zakonom», a najviše je saturirana tvrdnjama «mnogi kriminalci su i dalje na slobodi», «mnogi su se na nepošten način obogatili tijekom rata», te «država ne kažnjava dovoljno one koji su je opljačkali». Ovo je dimenzija koja

ukazuje na loše funkcioniranje pravne države i izostanak formalnih sankcija prema onima koji su prekršili zakon. Rezultati pokazuju da su na toj dimenziji ispitanici postigli najviše rezultate, odnosno iskazali najveći stupanj percipirane nepravde. Prema ranije izloženim teorijama proceduralne pravde posljedice nejednakog tretmana od strane autoriteta ili referentne grupe (u ovom slučaju društva) mogu biti različite: od gubitka samopoštovanja, nepridržavanja postojećih normi i pravila, gubitka interesa za sudjelovanje u društvenom životu, pa sve do napuštanja takve socijalne zajednice. To potvrđuju neke ranije analize prema kojima je veća percepcija društvene nepravde povezana s namjerom napuštanja Hrvatske zbog posla ili studija (Lugomer Armano, Kamenov, Ljubotina, 2003.).

Treća dimenzija proizašla iz analize latentne strukture odgovora ispitanika odnosi se na «toleriranje devijantnih ponašanja», koje opisuju tvrdnje «ne isplati se biti pošten da bi uspio u životu» i «znanje i sposobnosti kod nas nitko ne cijeni». I ovdje se radi o kršenju proceduralnih načela, jer se pri ostvarenju životnih ciljeva ne vrednuju istinske vrijednosti, već uspjeh ovisi o korištenju različitih polulegalnih i socijalno neprihvatljivih strategija. Dva glavna motivacijska mehanizma - potkrjepljenje pozitivnog ponašanja, te sankcioniranje negativnog, kojim zajednica regulira ponašanje - u ovom slučaju izostaju ili ih barem mladi ne uočavaju. Prema Lernerovoj teoriji motiva pravednosti osnovni način očuvanja vjerovanja u pravedan svijet je uspostavljanje pravde *intervencijom* u samu situaciju tako da se nepravda i njezine posljedice uklone ili barem reduciraju, što u ovom slučaju, barem kratkoročno, za mlade članove društva nije moguće. Osjećaj pojedinca da ne može utjecati na društvene procese vodi ka pasivnosti i marginalizaciji, što je kod mladih posebna opasnost. Druga mogućnost prema Lerneru je *kognitivno restrukturiranje* situacije tako da se reducira

ili čak ukloni opaženi element nepravde (npr. okrivljavanjem žrtve ili nalaženjem nekog «višeg» cilja ili svrhe koji će nepravdi dati neki smisao). Kognitivno restrukturiranje bit će vjerojatnije u situacijama u kojima više nikakva intervencija nije moguća ili kad bi cijena intervencije bila previsoka. Prema Adamsovoj teoriji pravednosti moguć je izostanak reakcije na opaženu nepravdu budući da pojedinci percipiraju da su i ostali njima slični pojedinci u jednakoj situaciji. Ta «adaptacija na nepravdu» može poslužiti pri objašnjenju relativne pasivnosti mladih (osobito studenata) u političkom životu, što je u suprotnosti s dobivenim rezultatima prema kojima mladi u visokom stupnju uočavaju socijalnu nepravdu.

Naši rezultati slažu se rezultatima Flanagan i Tuckera (1999.), prema kojima mladi u funkciji dobi postaju svjesniji različitih oblika društvenih utjecaja. To je uvjetovano većim osobnim iskustvom, tj. većim brojem socijalnih interakcija, odnosno društvene inicijacije koje mladi osobno prolaze (iskustvo s školskim ocjenjivanjem, upisi u srednju školu ili fakultet, sudjelovanje na različitim natjecanjima, prve romantične veze i sl.), pri čemu uočavaju da na rezultat ne utječu samo vlastite sposobnosti i uloženi trud već i neki vanjski uvjeti. Osim toga tijekom školovanja mladi usvajaju sve više informacija o funkcioniranju društva, te internaliziraju neke društveno proklamirane vrijednosti, ali kroz medije, te učeći od dostupnih modela usvajaju i neke nepoželjne vrijednosti. Obitelj, obrazovne institucije, kao i mediji trebali bi u procesu socijalizacije kod mladih razvijati osjećaj za socijalnu pravdu i altruistične oblike ponašanja. S druge strane, dobiveni rezultati pokazuju da društvo mora učiniti značajne napore i promjene kako bi ga mladi, pa i svi ostali počeli doživljavati pravednijim. Naime, mladi se prema percepciji društvene nepravde ne razlikuju bitno od rezultata koje postižu odrasli.

Prema rezultatima koje navode Črpić i Rimac (2000.) u Hrvatskoj čak polovina ispitanika tolerira kršenje normi poput primanja mita, porezne evazije i sličnog. Veliko ili vrlo veliko povjerenje u pravni sustav u Hrvatskoj ima 30,5% ispitanih, u Sloveniji 34,4%, dok je u Nizozemskoj taj postotak 63,7%.

Podaci Šakića (1999.), proizašli iz empirijskog istraživanja, ukazuju na to da je primijenjeno načelo raspodjele tijekom privatizacije u gotovo potpunoj suprotnosti s očekivanjima i željama većine hrvatskih građana.

Štulhofer (1998.; 2003.) rezimira neke od ciljanih društvenih mjera koje mogu imati učinak na razvoj povjerenja u društvo općenito: a) povećanje djelotvornosti sudstva, što naglašava i Putnam (2000.), b) borba protiv oportunističkog ponašanja, c) intenzivniji razvoj civilnog društva, d) promicanje profesionalizma, e) transparentnost političkih odluka, f) obrazovanje i g) otvorenost i uključivanje u međunarodne integracije. Globalizacija i procesi integracija postavljaju pred brojne zemlje visoke zahtjeve u pogledu načina reguliranja socijalnih odnosa i sustav nadgledanja provođenja postavljenih normi, te poštivanje socijalne pravde postaje preduvjet za ulazak u različite oblike integracija.

Lund (2003.) naglašava važnost obrazovnog sustava kao jednog od najvažnijih činitelja u promociji društvene pravde. U kontekstu američkog društva autor predlaže razvijanje multikulturalne i antirasističke edukacije.

Lind, Kanfer i Earley (1990.) navode značaj mogućnosti sudjelovanja u procesu donošenja odluke. Kad su sudionici u socijalnim eksperimentima imali mogućnost iznošenja vlastitih argumenata (čak i kad time nisu utjecali na konačni ishod), cjelokupnu su interakciju procjenjivali pravednijom i korektnijom nego kad nisu imali tu mogućnost. Mogućnost aktivnog sudjelovanja

vanja učenika i studenata u odlukama koje su za njih relevantne u psihološkom smislu je važna za osjećaj pravednosti, te razvoj samopoštovanja. Ono što u ovom slučaju zabrinjava su rezultati empirijskih istraživanja koja pokazuju da jednom izgubljeno povjerenje u proceduru nije lako vratiti (van den Boss, Vermunt, Wilke, 1997.).

Rezultati ovog istraživanja predstavljaju upozorenje kreatorima socijalne politike da mladi određene društvene odnose ne percipiraju pravednim, što svakako ne bi trebalo ignorirati.

LITERATURA

- Adams, J. S. (1965.) Inequity in social exchange, u: Berkowitz, L. (ed.) *Advances in experimental social psychology* 2:267-299. New York: Academic Press.
- Aristotel (1992.) *Nikomahova etika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Chetcuti, D., Griffiths, M. (2002.) The Implications for Student Self-esteem of Ordinary Differences in Schools: the cases of Malta and England, *British Educational Research Journal* 28:4.
- Coles, R. (1997.) *The moral intelligence of children*. New York: Random House.
- Crosby, F. (1976.) A model of egoistical relative deprivation, *Psychological Review* 83:85-112.
- Ćubela, V. (2001.) Vjerovanje zaposlenih i nezaposlenih u pravedan svijet: provjera nekih postavki o individualnim razlikama. Doktorska disertacija, Odsjek za psihologiju, Zagreb.
- Črpić, G., Rimac, I. (2000.) Pregled postotaka i aritmetičkih sredina: Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999, *Bogoslovska smotra* 52:191-232.
- Deutsch, M., Shichman, G. (1986.) Conflict: A Social Psychological Perspective, u: Herman, M. G. (ed.) *Political Psychology. Contemporary Problems and Issues*. San Francisco London: Josey – Bass.
- Flanagan, C. A., Tucker, C. J. (1999.) Adolescents' Explanations for Political Issues Concordance With Their Views of Self and Society, *Developmental Psychology* 35:1198-1209.
- Grienberger, I. V., Rutte, C. G. (1997.) Influence of social comparisons of outcomes and procedures on procedures on fairness judgments, *Journal of Applied Psychology* 82, 6:913-920.
- Grover, L. S. (1991.) Predicting the Perceived Fairness of Parental Leave Policies, *Journal of Applied Psychology* 76:247-255.
- Ilišin, V. (1999.) *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
- Jones, E. F., Parker, B. L., Joyner, M. H., Ulku-Steiner, B. (1999.) The influences of behavior valence and actor race on black and white children's moral and liking judgments, *Journal of Psychology* 133, 2:194-205.
- Lerner, M. J. (1980.) *The Belief in a Just World*. New York: Plenum.
- Lind, E. A., Tyler, T. R. (1988.) *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum
- Lind, E. A., Kanfer, R., Earley, P. C. (1990.) Voice, Control, and Procedural Justice Instrumental and Noninstrumental Concerns in Fairness Judgments, *Journal of Personality and Social Psychology* 59:952-959.
- Lugomer-Armano, G., Kamenov, Ž., Ljubotina, D. (2003.) Problemi i potrebe mladih – Ljetna škola studenata i nastavnika Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Lund, D. E. (2003.) Educating for Social Justice: making sense of multicultural and antiracist theory and practice with Canadian teacher activists, *Intercultural Education* 14, 1:3-17.
- Novak, M. (2000.) Defining Social Justice, *First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life* 108:11-14.

- Puljiz, V., Bežovan, G., Šućur, Z., Zrinščak, S. (2000.) *Sustavi socijalne politike*. Zagreb: RSP.
- Putnam, R. D. (2000.) *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Scuster.
- Short, G. (1991.) Perceptions of Inequality: Primary school children's discourse on social class, *Educational studies* 17, 1:89-107.
- Sociološki leksikon*. (1980.) Beograd: Savremena administracija.
- Šakić, V. (1999.) Socijalna pravednost i privatizacija u Hrvatskoj – sociopsihološki pogled, u: Čengić, D., Rogić, I. (ur.) *Privatizacija i javnost*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 177-213.
- Štulhofer, A. (1998.) Sociokulturni kapital i gospodarska tranzicija. U: Rogić, I., Zeman, Z. (ur.) *Privatizacija i modernizacija*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 165-175.
- Štulhofer, A. (2003.) Društveni kapital i njegova važnost, u: Ajduković, D. (ur.) *Socijalna rekonstrukcija zajednice*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Taylor, S. E., Brown, J. D. (1998.) Bracing for the worst: Severity, testing and feedback timing as moderators of the optimistic bias, *Personality and Social Psychology Bulletin* 24: 915-926.
- Thibaut, J., Walker, L. (1975.) *Procedural justice: A psychological analysis*. New York: Erlbaum.
- Tift, L. L. (2000.) Social Justice and Criminologies: A Cometary, *Contemporary Justice Review* 3, 1:45-55.
- Tintić, N. (1982.) Značenje ideje i načela o pravdi, napose o socijalnoj pravdi, za socijalne akcije i intervencije, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 4:325-368.
- Tyler, T., DeGoey, P., Smith, H. (1996.) Understanding Why the Justice of Group Procedures Matters A Test of the Psychological Dynamics of the Group-Value Model, *Journal of Personality and Social Psychology* 70:913-930.
- van den Boss, K., Lind, E. A., Vermunt, R., Wilke, H. A. M. (1997.) How Do I Judge My Outcome When I Do Not Know the Outcome of Others? The Psychology of the Fair Process Effect, *Journal of Personality and Social Psychology* 72:1034-1046.
- van den Boss, K., Vermunt, R., Wilke H. A. M. (1997.) Procedural and Distributive Justice What Is Fair Depends More on What Comes First Than on What Comes Next, *Journal of Personality and Social Psychology* 72:95-104.
- van den Boss, K. (2001.) Uncertainty Management The Influence of Uncertainty Salience on Reactions to Perceived Procedural Fairness, *Journal of Personality and Social Psychology* 80:931-941.

Summary

YOUNG PEOPLE AND SOCIAL JUSTICE

Damir Ljubotina

*Faculty of Philosophy, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

The Social Justice Questionnaire was applied on the sample of 1737 primary and secondary school pupils and university students. Factor analysis of 14 items resulted in three independent dimensions of the perception of social injustice: «inequality before the

law», «general inequality of society members» and «tolerance of deviant behavior». Findings show that young people perceive a high level of various forms of the analyzed social relations as unjust. 49,7 percent of primary school pupils, 73,8 percent of secondary school pupils and 77,2 percent of university students consider society as generally unjust. Among different forms of social injustice the following are perceived as mostly unjust: «unfounded acquisition of wealth», «the lack of social reaction to industrial crime» and «inadequate care for the poor and the retired». More than two thirds of respondents feel that not all people have the same opportunities for the realization of their wishes and goals in Croatia. It was determined that the perception of social injustice increases with age, as well as with the increase in the educational level. Primary school pupils perceive less social injustice than secondary school pupils and university students.

Key words: perception of social injustice, young people.

176. str. prazna